

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ТА СОЦІОЛОГІЇ**

**ПРЕВЕНЦІЯ НАСИЛЬСТВА У РОДИНІ ЯК НАПРЯМ
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконав: студент 4 курсу 07-411 групи

Спеціальності 231 Соціальна робота

Освітньо-професійної програми «Соціальна робота»

Спеціалізація: управління персоналом

Олександр ГОЛОВНІЧ

Керівник: к.пед.н., доцент Тетяна ШВЕЦЬ

Рецензент: к.псих.н., доцент Світлана БАБАТІНА

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ НАСИЛЛЯ В РОДИНІ	6
1.1.Науковий погляд на проблему насильства у родині.....	6
1.2.Нормативно-правова основа захисту дитини від проявів насилля	15
1.3.Соціально-педагогічна робота щодо запобігання насильства в родині	21
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРЕВЕНЦІЇ НАСИЛЬСТВА У РОДИНІ	30
2.1. Експериментальне дослідження рівня поінформованості школярів щодо явища насильства	30
2.2. Характеристика соціальних проектів, спрямованих на профілактику насилля у родині.....	37
2.3 Рекомендації щодо організації роботи з превенції насильства...	39
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	44
ДОДАТКИ	49

ВСТУП

Актуальність дослідження. Останнім часом наша країна переживає часи політичної й економічної нестабільності, однак Україна – це велика незалежна європейська країна, що розвивається. Тому в сучасному суспільстві актуальним залишається питання процесу розвитку гуманних міжособистісних відносин. На превеликий жаль, насилля в країні шириться: по телебаченню, сучасна література насичена описами принизливих та жорстоких сцен, пересічні люди стають свідками та учасниками хамської поведінки на вулиці. Найстрашнішим видається те, що навіть у власній родині людина не знаходить прихисту, найпоширенішим стає такий вид насилля, як домашнє.

Друге десятиліття ХХІ століття насилля над дитиною в родині визнається суспільством та науковцями як серйозна та розповсюджена проблема зі своїм різноманіттям таких видів як соціально-психологічні, індивідуальні та соціальні проблем. Формується розуміння того, що важливим залишається покарання винного у скоєнні насильницького акту; проведення роботи, спрямованої на профілактику насильницьких дій з метою попередження повторення та, безумовно, проведення реабілітаційних заходів стосовно жертви (особливо якщо жертвою виступає дитина). Батьки продовжують бити й знущатися над власними дітьми. Тому, на нашу думку, проблема превенції насилля, зокрема і над дитиною, сьогодні залишається нагальною та актуальною.

Продовжує цікавити і дослідників, і громадських діячів, і фахівців з психології, соціальної педагогіки та соціальної роботи, і юристів тема насильства. Актуальними виступають наукові теорії ненасилля М. Ганді, Г. Сковороди, Л. Толстого та інших. Питання превенції насилля над дітьми розглядалися в роботах Дж. Локка, М. Монтессорі, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинського, К. Ушинського й інших педагогів-гуманістів. Ідеї попередження насильства знаходимо в роботах А. Макаренка, Є. Ільїна, Ш. Амонашвілі, В. Шаталова. До цієї проблеми звертаються і сучасні

дослідники: О. Черепанова, І. Зверева, С. Хлеб'юк, А. Мудрик, Л. Коваль, Г. Голованова, З. Білоусова, В. Бондаровська та інші.

Аналізуючи дослідження із проблеми профілактики насильства, бачимо, що на сьогодні відсутня чітка концепція роботи соціального педагога із профілактики насилля в родині, відсутність системи соціальної роботи з цієї проблематики, недостатнім є розкриття технологічних особливостей такої роботи. Актуальність зазначеної проблеми зумовила вибір теми дипломної роботи: **«Превенція насильства у родині як напрям соціальної роботи»**.

Мета: проаналізувати основні проблеми насилля в сім'ї, визначити та дослідити особливості соціально-педагогічної роботи щодо превенції насилля з членами родини.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати явище «насилля в родині» як соціальну проблему в науковій літературі.
2. Розкрити нормативну та правову базу захисту дитини від насильства.
3. Дати аналіз системі соціально-педагогічної роботи щодо запобігання проявам насилля в родині.
4. Дослідити особливості та розглянути шляхи удосконалення превенції насильства у родині.

Об'єкт роботи – соціально-педагогічна профілактика насилля в родині.

Предмет дослідження – особливості профілактичної роботи соціального педагога з членами сім'ї, які зазнали будь-якого виду насилля.

Для вирішення окреслених завдань використовувались такі **методи дослідження:** ряд теоретичних методів: аналіз наукових досліджень із досліджуваної проблематики (для виявлення сутності явища «насилля в родині», його критеріїв та показників, методики дослідження та етапів формування) та емпіричних методів: узагальнення досвіду профілактичної роботи соціального педагога з членами родини, які зазнали будь-якого виду насилля.

Практична значущість роботи полягає в тому, що теоретичний аналіз технології профілактичної роботи соціального педагога з дітьми-жертвами насильства може бути використаний спеціалістами соціальних служб, соціальними працівниками, соціальними педагогами, а також волонтерами та громадськими активістами у своїй роботі з означеною категорією клієнтів та для розробки власних соціальних програм і технологій.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювались на засіданнях кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 01.11.2019 р. № 4, від 10.03.2020 р. № 9, від 13.04.2020 р. № 10), а також опубліковані у вигляді статті:

1. Головніч О. Насильство в родині як соціальна проблема // ПОЧУЄМО, ЗРОЗУМІЄМО, ДОПОМОЖЕМО. Підсумкова збірка наукових робіт студентів та магістрів соціально-психологічного факультету «Сучасні соціально-педагогічні процеси в Україні: тенденції, реалії, перспективи». Випуск XII, 2020. – С. ____.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ НАСИЛЛЯ В РОДИНІ

1.1 Науковий погляд на проблему насилля у родині

Проблема поведінки людей, що не відповідає загальноприйнятим соціальним нормам або нормам, що встановлені згідно з офіційними документами, потребує особливої уваги в сучасному суспільстві. На законодавчому рівні заборонені будь-які прояви насилля стосовно дітей, а особливо ті, що характеризуються ігноруванням їх основних потреб, ті, що негативно діють на розвиток, здоров'я та життя дитини, ті, що порушують її соціалізацію, а також ті, наслідком яких виступають бездоглядність та злочинність серед дітей.

Насильство залишається не лише правовою, але й психологічною та соціокультурною проблемою. Предметом вивчення таких наук, як то філософія, психологія, соціологія, кримінологія, педагогіка та медичні науки виступають різні аспекти насильницької поведінки особи.

Кримінальний Кодекс України проголошує: «насильство – це використання сили, що не дозволяється законодавством, а, отже, вплив на людини примусового характеру, тобто проти її волі» [3, с.163]. Як бачимо, кримінальне законодавство України в конкретних нормативних актах про відповідальність за насильницькі дії, що характеризуються як злочинні, оперує категорією «насильство».

«Основою деяких кримінально-правових норм виступає насильство:

- а) яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого;
- б) яке є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого;
- в) фізичне» [13].

«На практиці термін «насильство» юристи трактують довільно, виходячи з власного досвіду. Відсутність законодавчо закріпленого поняття

«насилля» впливає на з'ясування змісту зазначеної категорії та застосування його в юридичній практиці. Поняття «насилля» має юридичні й фактичні ознаки: протиправність насильства; умисний характер діянь; фізичний і (або) психічний вплив; предмет впливу – фізична та психічна основи особистості; об'єкт впливу – свідомість та воля потерпілої особи; функція насилля – придушення (знищення) або примус; соціально шкідливі наслідки насильницького впливу в формі суттєвого збитку або небезпека його спричинення» [13].

У великому енциклопедичному юридичному словнику визначено «насилство як умисний фізичний чи психічний вплив однієї особи на іншу, проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою. Такий вплив на особу здійснюється вчиненням злочинцем певних умисних діянь (дії або бездіяльності)» [13].

Така наука як філософія розглядає насилля «як будь-яке приниження людини, що призводить до обмеження фізичного та духовного потенціалу індивідів, заважає опанувати реально визначену повноту можливостей особистісного розвитку. Дослідники наголошують на пануванні однієї людини над волею іншої. У визначенні поняття «насилля» наявні два підходи: а) вузьке розуміння (пряме застосування сили або погроза застосувати силу); б) широке розуміння (застосування будь-якою соціальною групою (класом) засобів примусу щодо іншої соціальної групи (класу), щоб зберегти або завоювати політичне чи економічне панування, права або привілеї)» [13].

А. Піонтковський зазначав, що «насильницький вплив на особу полягає у будь-якому примусі її до дій, які суперечать її бажанням» [13]. У сенсі філософському, насилство є формою необмеженого панування, що пов'язується з проявами свавілля по відношенню до особи у виді природної агресії, хоча посилення на природну агресію не знімає відповідальності з людини за прояви насилля та його наслідки.

Філософська наука розглядає визначення поняття насильства через два підходи: абсолютистський та прагматичний.

Відповідно до абсолютистського підходу, насильство є вираженим негативним оцінювальним навантаженням, що використовується в широкому значенні із включенням усіх форм фізичного, психологічного, економічного придушення та таких характерних людських якостей, як брехня, ненависть, лицемірство тощо.

Насильство та всі його прояви тототожні із загальним злом. «За такого підходу виникають, як мінімум, двоє труднощів: по-перше, знімається проблема виправдання насильства, можливості його конструктивного використання; саме поняття як би передрішає проблему, з самого початку містить в собі відповідь на питання, яке підлягає обговоренню. По-друге, заперечення насильства виглядає як суто моральна програма, що вступає в непримиренну конфронтацію з реальним життям. Чи не випадково, наприклад, Л. Н. Толстой, який найбільш послідовно дотримувався цієї інтелектуально-духовної традиції, вкладаючи в поняття насильства суто негативний і гранично широкий зміст, був одночасно радикальним критиком сучасної цивілізації, всіх властивих їй форм егоїзму і примусу; для нього, зокрема, в плані ставлення до насильства, не було великої різниці між розбійниками з великої дороги і законними монархами, а якщо й було, то ніяк не на користь другого» [13].

«Прагматичний підхід орієнтується на ціннісно-нейтральне та об'єктивне визначення насильства і ототожнює його з фізичним і економічним збитком, що люди завдають один одному; насильством вважається те, що, очевидно, є насильством – вбивство, пограбування та ін.. Така інтерпретація дозволяє ставити питання про виправданість насильства, можливості його використання в певних ситуаціях, але при цьому відсутній критерій для його вирішення» [13].

Насильство в малих дозах можна виправдати лише в певних випадках: коли воно запобігає більшому насиллю, якому ніяким іншим способом

запобігти неможливо. Наука говорить, що не відомим залишається одиниця виміру насильства.

Безнадійною постає проблема, коли йдеться про попередження насильства. Л. Толстой говорив: «поки насилля не вчинено, ніколи не можна з абсолютною вірогідністю стверджувати, що воно буде здійснено і тому спроби виправдати одне насилля необхідністю запобігання іншого, - завжди будуть логічно уразливими і морально сумнівними. Насилля неможливо прорахувати, виміряти, навіть якщо його можна було б охопити чисто зовнішнім чином. Насправді насилля не зводиться до зовнішніх своїх проявів» [13].

Моральне навантаження втрачає проблема ставлення до насилля. Можливим видається існування труднощів, пов'язаних із визначенням насилля, якщо розглядати його через призму свободи волі, а також як один із різновидів владо-вольових стосунків між людьми.

«Е. Кант у «Критиці здатності судження» визначав силу як «здатність подолати великі перешкоди. Та ж сила називається владою, якщо вона може подолати опір того, що саме має силу». По-іншому, владу в людських взаєминах, можна було б визначити як прийняття рішення за іншого, множення, посилення однієї волі за рахунок іншої» [13].

Насилля можна розглядати як панівний спосіб влади однієї людини над іншою. Підстави, коли одна воля панує над іншою, заміняє її, коли одна особа вирішує за іншу, є різними.

«З філософської точки зору, насилля – такий примус і така шкода, які здійснюються всупереч волі того або тих, проти кого вони спрямовані. Насилля – це узурпація вільної волі. Воно є зазіхання на свободу людської волі» [13].

Таких розумінь поняття насильство набуває конкретного і суворого змісту, ніж якщо його порівнювати з владою або трактувати як руйнівну силу.

Проблему, коли виправдовують насилля, пов'язують з моральним визначенням волі, з її конкретно-змістовною характеристикою (добра або зла воля). Коли йдеться про виправдання фактів насилля, то, як правило, мається на увазі тільки один аспект – проти кого насилля спрямоване. Але не менш важливим видається й те, хто б міг, маючи достатні підстави, чинити акти насильства, якби воно було б виправдане, адже недостатнім є рішення, хто може стати жертвою, треба враховувати відповідь на питання, хто гідний бути суддею.

Таким чином, насилля визнається більшістю філософських і релігійних вчень злом. Відомі теорії, що розглядають насилля як позитивний контекст людської діяльності. Марксизм, наприклад, із своєю романтизацією насильства говорить про відмінність між різними формами насильства (справедливі і несправедливі війни), розглядає насилля, як таке, що припиняється, оголошуючи постулат про певний ідеальний стан суспільства, в якому не буде насильства.

«І. Ільїн, що написав розгорнутий трактат проти Л. Толстого з програмною назвою «Про опір злу силою», вводить замість поняття насильства поняття фізичного примусу та припинення, а його допустимість обумовлює такими умовами (треба, щоб мова йшла про справжнє зло, щоб воно було вірно сприйнято, щоб не було інших засобів опору, і щоб той, хто вирішує, надихався справжньою любов'ю і знаходився у вольовому ставленні до світу), які ніколи не можна практично засвідчити і завжди теоретично можна оскаржити. Чи не саме по собі насильство стає запеклим теоретичним завданням і духовним викликом, а питання про те, чи можна використовувати насильство в ім'я благих цілей, чи годиться воно як засіб для боротьби із злом» [13].

Учені-соціологи під насильством розуміють спричинення за допомогою сили чи зброї фізичної шкоди тілу або власності людини.

Словник С. Ожегова визначає насилля: «1) застосування фізичної сили щодо когось; 2) застосування впливу на когось; 3) пригноблення, беззаконня»

[13], а для В. Даля насилля – це «діяння обтяжливе, образливе, незаконне, свавільне» [13].

За формою прояву насилля наука поділяє на психологічне та фізичне, правомірне (необхідна оборона, затримання злочинця, крайня необхідність, виконання службового обов'язку тощо) й протиправне (вчинення злочинів із застосуванням насильства).

Можна зробити висновок, що єдиного підходу до визначення поняття «насилля» не існує. Щодо насилля по відношенню до дитини слід наголошувати на «протиправних умисних діях винної особи, згідно з якими завдано дитині фізичної, моральної, психічної шкоди, порушено її право на розвиток особистості» [13].

Аналіз наукової літератури показав, що останнім часом проблема насилля в родині привертає увагу все частіше в нашій країні. Зокрема, предметом вивчення стають соціально-психологічні аспекти проблеми насилля, специфіка родинного насилля, вплив факту насилля на особистісний розвиток людини; молоді дослідники намагаються аналізувати особливості впливу родини на прояв девіантних видів поведінки неповнолітніх; авторами розробляються методичні рекомендації щодо профілактики та попередження насилля в сім'ї та надання допомоги жертвам домашнього насильства.

«Згідно з чинним українським законодавством насилля розглядається як будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування однієї особи щодо іншої, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи особи як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю» [13].

Ми наполягаємо на тому, що насильство – це реальна дія або навмисна загроза різних видів впливу (фізичного, сексуального, психологічного або економічного), схилення однієї особи по відношенню до іншої до контролю, залякування, навіювання почуття страху, що можуть проявлятися в словесних образах, фізичних нападах, побоях, погрожуваннях тощо.

«Існує широко розповсюджений міф, що насилля в дитячому середовищі – це проблема тільки неблагополучних родин, і майже завжди насилля пов'язане з пияцтвом і бідністю. Однак за деякими дослідженнями це зовсім не так. Насилля властиве для всіх соціальних груп і не залежить від економічного становища родини в цілому» [13].

Наша країна ратифікувала ще у 1984 р. Конвенцію ООН проти катувань, видів поведінки, що характеризуються як жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність людини, а також проти покарання. «Відповідно до цієї Конвенції Україна визнала, що катування означає будь-яку дію, якою будь-якій особі умисно заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи зізнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди» [13].

Отже, законодавство про превенцію насилля надає широкі можливості звернення до різних органів та установ за допомогою, коли відбувається таке насильство, що тягне за собою вживання певних заходів щодо запобігання йому. Захист від насилля регулюється також на міжнародному рівні, про що свідчать ратифіковані Конвенції. Законодавство ж із питань превенції домашнього насилля стане ефективним інструментом захисту лише за умов доступу до інформації із проблеми запобігання насиллю в родині, за умов плідної співпраці владних органів, місцевого самоврядування та громадських організацій, й також за умов активної протидії кожного члена суспільства цьому явищу. Не можна давати поради на усі випадки життя, бо ситуації завжди різні. Люди мають різні сили, різні можливості, а, отже, те, що одна людина може сама зрозуміти і намагатися змінити ситуацію, іншій – не

властиве. Проте продовжувати боротися з насильством необхідно для нормального повноцінного життя.

Насильство – це спричинення фізичної, психологічної чи моральної шкоди людині, або це загроза дій спонукати до певного виду поведінки [33, с.23].

«Основними формами насильства дітей являються: психологічне (емоційне), фізичне, сексуальне, економічне і нехтування потребами дитини. Кожна з цих форм має свої особливості і наслідки, розглянемо їх детальніше» [13].

«Психологічне (емоційне) насилля, як самостійна форма жорстокого поводження з дітьми, стало прийматись до уваги в кінці 70-х на початку 80-х років ХХ століття. Зараз практично всі спеціалісти, які займаються цією проблемою, вважають, що психологічне насилля зустрічається набагато частіше, ніж прийнято думати, і що його вплив більш руйнівний для особистості постраждалої дитини в порівнянні з фізичним і навіть сексуальним насиллям» [13]. Як бачимо, не існує єдиного визначення такого виду насилля, як психологічне. «У Законі України «Про попередження насильства у сім'ї» психологічне насилля визначається як таке, що пов'язане з дією однієї людини на психіку іншої шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдатися або завдається шкода психічному здоров'ю» [13].

«Фізичне насилля також не має єдиного визначення. Т. Я. Сафонова вважає, що фізичне насилля – це навмисне нанесення фізичної шкоди або травм дитині, в результаті чого відбуваються серйозні (потребуючі медичної допомоги) порушення фізичного психологічного розвитку і здоров'я дитини або настає летальний випадок» [13].

«У інших джерелах зустрічається таке визначення: фізичне насилля включає в себе фізичне травмування дитини, причому не тільки коли наявні його відповідні ознаки (синці, поранення, переломи тощо), а й такі різновиди

фізичного насильства, коли ознаки неможливо виявити одразу, оскільки вони проявляються пізніше» [13].

У Законі України «Про попередження насильства у сім'ї» вказується, що фізичне насилля – це умисне нанесення одним членом сім'ї іншому побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності.

«Ще існує твердження, що фізичне насилля – це дії, які здійснюються у формі побиття, катування, штовхань, у вигляді ударів, ляпасів, припікання гарячими предметами, рідинами, запаленими сигаретами, у вигляді укусів і з використанням різноманітних предметів як знаряддя для здійснення насилля» [13].

До основних психологічних наслідків фізичного насилля належать симптоми, обумовлені стресом, такі, як напруга, головний біль, психосоматичні симптоми. Через те, що дитина не знає, коли станеться наступний напад, вона завжди насторожена, для неї характерна підвищена збудливість, готовність нападати. Аби запобігти цьому дитина намагається не думати і не говорити про травмуючі ситуації, вона намагається витіснити всі думки і спогади про заподіяне їй лихо. На всі питання, пов'язані з цими подіями, маленькі діти часто відповідають «не знаю». У більш старших дітей наслідки частіше проявляються у формі агресивної поведінки, депресії, переживань тощо. Прояви жорстокості сприймаються оточуючими як неконтрольовані агресивні імпульси, що викликає неприйняття дитини і дорослими і дітьми, в результаті дитина опиняється в соціальній ізоляції.

Сексуальне насилля стосовно дітей – явище, яке, на жаль, стало все частіше зустрічатись у сучасному суспільстві. Різні автори по-різному дають визначення цього поняття. Так, наприклад Т. Сафонова визначає його як втягнення дитини з її згоди чи без неї в сексуальні дії з дорослими (чи з людиною старшою не менш, ніж на 3 роки) з метою отримання останнім сексуального задоволення чи користі [40, с. 28].

У Законі України «Про попередження насильства у сім'ї» вказано, що сексуальне насилля в сім'ї – протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітніх членів сім'ї.

«Деякі автори ще виділяють як окрему форму насилля над дітьми економічне насилля – умисне позбавлення людини житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення його фізичного чи психічного здоров'я. Та більшість дослідників відносять описані дії до того ж таки нехтування основними потребами дитини» [13].

Отже, оскільки проблема насилля над дітьми сьогодні вивчається і досліджується багатьма вченими, дослідниками, суспільними діячами, то не можна виокремити єдиного тлумачення цього поняття. Кожен з дослідників вкладає своє в розробку цього поняття.

1.2 Нормативно-правова основа захисту дитини від проявів насилля

«Захист дітей, забезпечення їх повноцінного розвитку – проблема національного значення, яка повинна розглядатися і розв'язуватися в різних контекстах: історичному, соціологічному, культурологічному, демографічному, педагогічному і, безумовно, юридичному. Мова йде про закріплення певними законами та іншими нормативно-правовими актами чітко визначених правил, норм, стандартів і вимог щодо організації життєдіяльності дитини» [13].

«Першим міжнародним документом, в якому розглядалась проблема прав дитини, була Женевська декларація 1924 року, спрямована на створення умов, що забезпечують нормальний фізичний і психічний розвиток дитини, право дитини на допомогу, належне виховання, захист. Важливим документом стала прийнята 10.12.1948 р. Генеральною асамблеєю ООН Загальна декларація прав людини (введена в дію з 1976 р.). У ній вперше

зафіксовані основи захисту прав дітей» [15, с. 206]. Декларація характеризує пакети прав людини, що гарантують рівні права дітям та забезпечення вирішення їх основних проблем.

«Генеральна асамблея ООН 20.11.1959 р. прийняла Декларацію прав дитини – документ, який регулює становище дитини в сучасному суспільстві. Декларація складається з 10 принципів, якими проголошується, що дитині, незалежно від кольору шкіри, мови, статі, віри, законом повинен бути забезпечений соціальний захист, надані умови та можливості, що дозволили б їй розвиватись фізично, розумово, морально, духовно» [17, с. 58].

«Документом, де проголошується, що людство зобов'язане дати дітям усе найкраще, надійно забезпечити дитинство, яке гарантує в майбутньому розвиток повнолітніх громадян, стала Конвенція про права дитини, схвалена ООН 20.11.1989 р.» [17, с. 69]. «Україна ратифікувала Конвенцію в 1991 році та внесла відповідні зміни до національного законодавства. Її ратифікували 189 країн світу. Серед тих, хто не ратифікував Конвенцію – США та Сомалі» [13].

«Держави-сторони, зокрема, мають вживати на національному, двосторонньому та багатосторонньому рівнях всі необхідні заходи щодо протидії схилянню або примусу дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності, використання дітей з метою експлуатації у проституції або в іншій незаконній сексуальній практиці, використання дітей з метою експлуатації у порнографії та порнографічних матеріалах; щодо попередження викрадення дітей, торгівлі дітьми чи їх контрабанди в будь-яких цілях і в будь-якій формі. Вони повинні захищати дитину від усіх форм експлуатації, що завдають шкоди будь-якому аспекту добробуту дитини» [43, с. 91].

«Головні положення, що пронизують майже всі міжнародні правові акти – це абсолютні заборони на жорстоке поводження з особою, перш за все з дітьми. Цей принцип не має порушуватись в жодній з ситуацій, без

виключення. Але, на жаль, він порушується досить часто, різними способами і в різних країнах» [13].

Одним з основних положень національного законодавства став Міжнародний принцип заборони усіх видів жорстокого поводження з людиною. Ратифікувавши основні міжнародні документи з прав дитини, Україна взяла на себе зобов'язання відповідно до ч. 1 ст. 19 Конвенції про права дитини вжити всіх заходів (законодавчих, адміністративних і просвітницьких) щодо захисту дітей від насильства у всіх його проявах, недбалого піклування, чи депривації. Згідно зі ст. 52 наша держава вперше в Конституції зазначила, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом, держава забезпечує гарантії державного утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування. Це декларується і в Конституції України, відповідних кодексах, законах України, указах Президента, постановах Кабінету Міністрів, а також відомчих правових актах, державних програмах.

Прийнятий Закон України «Про охорону дитинства» декларує охорону дитинства як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, щоб забезпечити реалізацію прав дитини на життя, охорону здоров'я, належну освіту, соціальний захист та розвиток та встановити засади державної політики у цьому напрямі.

«Держава через органи опіки та піклування, служби у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у порядку, встановленому законодавством, має надавати дитині та особам, які піклуються про неї, необхідну допомогу у запобіганні та виявленні випадків жорстокого ставлення до дитини, передачі інформації про ці випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів для припинення насильства, відповідно до чинного законодавства, дитина вправі особисто звернутися до органу опіки та піклування, служби у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів. Розголошення чи

публікація будь-якої інформації про дитину, що може заподіяти їй шкоду, без згоди законного представника дитини забороняється» [30, с. 86].

«Згідно з Сімейним кодексом, сім'ю визнано основним осередком суспільства, найкращою умовою для виховання та розвитку дітей. У Кодексі по-новому визначені права членів сім'ї, захист яких через створення умов для їхньої реалізації є метою соціальної роботи» [17, с. 67].

«Права членів сім'ї у новому Сімейному кодексі відображають міжнародні стандарти прав людини в суспільстві з урахуванням особливостей сім'ї та її соціального інституту – шлюбу (вперше законодавчо визнані позашлюбні сім'ї) і спрямовані на забезпечення виховання та розвитку дитини в сім'ї, охорону батьківства і материнства, розвиток подружжя, що є можливим за умови виконання членами сім'ї своїх обов'язків стосовно один одного на основі домовленостей (угоди) щодо правил сімейного життя або захисту прав членів сім'ї через суд» [13].

«Захист від найбільш небезпечних порушень прав неповнолітніх забезпечує Кримінальний кодекс України. Він містить як загальні норми, що захищають всіх громадян від жорстокого поводження, так і норми, безпосередньо спрямовані на захист життя та здоров'я та недоторканності неповнолітнього» [13].

Отже, до Міжнародних правових документів, які спрямовані на подолання насильства над людьми, належать:

- Загальна декларація прав людини (10.12.1948);
- Декларація прав дитини (20.11.1959);
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (16.12.1966);
- Конвенція про права дитини (20.11.1989);
- Закон України «Про охорону дитинства» (26.04.2001, остання редакція – 24.04.2008);
- Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (26.06.2001, остання редакція – 31.01.2009);

- Кримінальний кодекс України (1.09.2001, остання редакція – 30.04.2009);
- Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (15.11.2001, остання редакція – 1.01.2009);
- Сімейний кодекс України (10.01.2002, остання редакція – 7.05.2009);
- Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису» (15.05.2003);
- Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23.01.2004 р. №38 «Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї»;
- Указ президента України від 5.05.2008 р. №411/2008 «Про заходи щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей»;
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» (25.09.2008) [16, с. 34].

«На національному рівні в Україні прийнято ряд законодавчих та нормативно-правових актів, які захищають людину від насильства, а також регламентують діяльність правоохоронців щодо попередження та припинення насильства» [13].

«Конституція України є тією юридичною базою, норми якої визначають та гарантують охорону і захист прав, свобод та інтересів сім'ї та людини. Це такі статті Конституції України як: право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27); ніхто не може зазнавати втручання в його особисте та сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 32); право на звернення до державних інституцій (ст. 40); право володіти, користуватися і

розпоряджатися своєю власністю (ст. 41); право на житло (ст. 47); права та свободи людини й громадянина захищаються судом (ст. 55); право знати свої права та обов'язки (ст. 57)» [13].

«Кодекс про шлюб та сім'ю України визначає сферу сімейних та родинних відносин. Ним передбачені відповідні правові гарантії з охорони й захисту прав та інтересів сім'ї, регулюється порядок вирішення спорів між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами родини, а також визначені правові наслідки щодо недотримання ними своїх обов'язків» [17, с. 56].

Необхідно згадати також і Закон України «Про попередження насильства в сім'ї», що прийнятий 15 листопада 2001 року.

«Нагадаємо ще кілька документів, які тісно переплітаються з насиллям. Мова йде про викрадення дітей, адже дуже часто, рятуючись від жорстокої поведінки, саме діти стають «живим товаром» для не менш жорстоких дорослих. Тому прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Про виконання на території України Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей» (від 10 липня 2006 р. №952) дає можливість долучитися до міжнародно-правового механізму впорядкованого повернення дітей, яких незаконно вивозять або утримують за кордоном» [22, с. 146].

«Іншим важливим документом, який спрямований на подальший розвиток умов для захисту прав та інтересів дитини є Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей» (від 3 серпня 2006 р.)» [17, с. 38]. Ратифікація Конвенції є свідченням про готовність України дотримуватись міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав дітей, зокрема дітей, що постраждали від насилля.

Закон України «Про Декларацію про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок», який було прийнято 5 березня 1999 р. декларує спрямованість на зміцнення інституту родини, створення партнерських відносин в сім'ї, рівноправного розподілу обов'язків між подружжям.

«У Кримінальному кодексі України (№2341-III від 5.04.2001 р.) визначаються види злочинів, які пов'язані із жорстоким поводженням з дітьми, зокрема, умисне вбивство дітей; доведення дітей до самогубства; нанесення тілесних ушкоджень; побої та мордування; катування; незаконне позбавлення волі або викрадення дитини тощо» [13].

Міжнародне право, щодо захисту прав людини, тлумачить насильство, як порушення прав людини й накладає на всі країни зобов'язання знайти ефективні правові засоби протидії насиллю. Тому питання протидії насильству в сім'ї є предметом численних міжнародних актів, ратифікованих багатьма країнами світу.

1.3 Соціально-педагогічна робота щодо запобігання проявам насильства в родині

«Згідно з Законом України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» соціальна робота з дітьми та молоддю – це діяльність уповноважених органів підприємств, організацій та установ незалежно від їх підпорядкування і форми власності, та окремих громадян, яка спрямована на створення соціальних умов життєдіяльності, гармонійного та різнобічного розвитку дітей та молоді, захист їх конституційних прав, свобод і законних інтересів, задоволення культурних та духовних потреб» [13].

«Соціальна робота в аспекті протидії жорсткому поводженню з дітьми має такі завдання: інформувати про сутність і наслідки жорсткого поводження з дітьми, відповідальність за них; показувати моделі сімейного та суспільного виховання, людських стосунків, які засновані на гуманних і демократичних засадах; роз'яснювати права членів сім'ї, вчити їх реалізовувати та захищати і на цій основі будувати власні моделі сімейного життя і сімейного виховання; змінювати ставлення суспільства до жорсткого поводження з дітьми, активізує громадську позицію людей; сприяти самореалізації дітей і дорослих» [43, с. 217].

«Методологією соціально-педагогічної роботи в аспект протидії жорстокого поводження з дітьми є концепція «допомоги для самопомоги», яка змінює свідомість і поведінки дорослих і дітей» [13].

«Допомога для самопомоги» розглядає людину як суб'єкта соціальної роботи і власного життя, передбачає комплекс послуг, які спрямовані на підтримку, допомогу і самопомогу особистості. Особливістю цієї концепції в нашому випадку є стимулювання людини до навчання самостійному розв'язанню проблем через навчання: правам людини; життєвим умінням і навичкам, які реалізують ці права в реальному житті, дозволяють запобігти їх порушенню; толерантності, зміну ставлення до жорстокого поводження з дітьми на неприйняття та відмову від такого поводження» [13].

«Таке навчання поєднується із соціальною підтримкою (психологічною, педагогічною, юридичною), яка дозволяє стабілізувати, не погіршити ситуацію, закріпити позитивні зміни в особистості. Разом з цим, необхідною є спрямованість соціальної роботи на самопомогу: в нашому випадку це здійснення рефлексії свого поводження тими, хто жорстоко ставиться до дітей, у поєднанні із самоконтролем. Цьому теж треба навчати: як оцінити ситуацію з огляду на жорстокість, як загальмувати свої емоції та поведінку, нагадувати про батьківські та професійні обов'язки щодо дітей. При цьому опора в соціальній роботі здійснюється як на життєвий досвід дорослих і дітей, так і на зразки гуманної поведінки з дітьми» [13].

«У «допомозі для самопомоги» акцент робиться на відповідальність кожної людини, яка здійснює жорстоке поводження з дітьми, на бажанні змінитися, на власному виборі життєвого шляху. Це реалізує добровільність прийняття послуг у соціальній роботі і це є можливістю попередити застосування правових норм і покарання» [48, с. 168].

«Основними методами соціальної роботи з дітьми, що зазнали насилля, можна назвати такі, на наш погляд:

- соціально-психологічні, спрямовані на внутрішній світ дитини, які передбачають певну корекцію його системи цінностей і орієнтацій, а також уявлень і переваг, які удосконалюють його психологічні можливості і надання відповідної підтримки і допомоги (методи психодіагностики і психокорекції, психологічне консультування тощо);
- соціально-педагогічні, які дають можливість підвищити освітній і інтелектуальний рівень дитини, сформувати адекватну оточуючим його умовам систему ціннісних орієнтацій і уявлень (методи освіти і просвіти, педагогічної корекції і педагогічного консультування);
- соціально-медичні, які призначені для надання дитині своєчасної і необхідної медичної допомоги (лікування, соціально-медична реабілітація і адаптація, організація необхідного і комфортного середовища існування тощо);
- соціально-правові, що включають в себе певні процедури і операції, які дозволяють привести процес життєдіяльності дитини відповідно до існуючих норм закону і права (юридичний і правовий захист інтересів дитини, правова просвіта, правовий контроль, правові санкції);
- соціально-економічні, які спрямовані на вирішення проблем матеріального благополуччя дитини, матеріальна підтримка і допомога, працевлаштування тощо);
- соціально-групові, що дозволяють соціальному працівникові і іншим спеціалістам вести роботу з соціальним оточенням дитини (сімейне консультування, корекція системи відношень в дитячому колективі, організація дитячих колективів, які орієнтовані на позитивну діяльність)» [25, с. 28].

«Соціальний працівник, який працює з дітьми, що зазнали насилля, в своїй роботі обов'язково використовує форми і методи з інших галузей знань і науки. Таким технологією, насамперед, є соціально-педагогічна профілактика» [13].

«Соціально-педагогічна профілактика, в загальному значенні, – це науково обґрунтований і вчасно застосований вплив на вихованця з метою збереження їх функціонального стану, попередження можливих негативних процесів у їх життєдіяльності: це діяльність із попередження соціальної проблеми, соціального відхилення та нейтралізації причин, які їх породжують» [13].

Ми керуємося принципово програмною тезою про те, що «профілактика – це активний поступальний процес створення умов і формування особистих якостей, які підтримують благополуччя. Такий процес покликаний сприяти: забезпеченню безпечного та підтримуючого середовища; доступу до інформації; допомозі у набутті позитивних і необхідних життєвих навичок. Найбільш ефективними засобами є: забезпечення можливостями консультування; забезпечення доступу до спеціалізованих служб допомоги» [13].

Основою соціально-профілактичної роботи в Україні називають наступні «принципи: довготривалість та неперервність; послідовність та систематичність; адресність; своєчасність; доступність; інтеграція в навчально-виховний процес; комплексність» [13].

«Система соціально-педагогічної профілактики насилля щодо дітей – це поєднані у певній послідовності дії соціального працівника та інших фахівців, що включають в себе комплекс заходів первинної, вторинної і третинної профілактики насильства дітей» [13].

«До первинної соціальної профілактики насилля відноситься формування активного стилю життя, що забезпечує реалізацію прав, задоволення потреб та інтересів особистості. Профілактична робота тут носить інформаційний характер, оскільки спрямована на формування в особистості неприйняття та категоричну відмову від маніпуляції» [13].

Включення проблеми превенції насильства в плани виховної роботи освітніх закладів як компоненту профілактики негативних явищ в учнівському середовищі (проведення тематичних класних годин) – це один із

шляхів первинної соціальної профілактики насилля серед дітей та молоді, яка навчається.

«Первинна профілактика насилля щодо дітей – це сукупність заходів, спрямованих на запобігання розвитку чинників ризику виникнення насильства щодо дітей; формування у суспільстві ненасильницького світогляду, культури толерантності та чуйності (у т.ч. гендерної); неприйняття насильницької моделі виховання дітей та насильницьких стосунків між людьми загалом. Її інструментом можуть бути превентивні програми різного рівня, покликати розв'язувати такі завдання:

- розроблення та впровадження освітніх та просвітницьких програм з метою змінення соціальних та культурних моделей відповідальної ненасильницької поведінки чоловіків та жінок (дітей та дорослих); викорінення упереджень, звичаїв, інших практик, що ґрунтуються на ідеях меншовартості або зверхності, нетолерантності;
- широке впровадження програм підготовки молоді до сімейного життя; програм для молодого подружжя або тих, хто збирається до шлюбу; формування усвідомленого батьківства; підвищення батьківської компетенції; раннього розвитку дитини тощо;
- розроблення превентивних шкільних програм для позакласного виховання, спрямованих на формування у дітей ненасильницького світогляду;
- організація та проведення громадських акцій на національному та місцевих рівнях, спрямованих на формування ненасильницького світогляду серед населення, культури толерантності та чуйності (у т.ч. гендерної), культури миру (зокрема, акції «16 днів без насильства»)
- скорочення кількості (аж до повної ліквідації) зон підвищеного ризику (недостатньо освітлені або погано контрольовані зони); розташування зупинок громадського транспорту (автобус, метро, вокзали) в безпечних зонах; поліпшення патрулювання вулиць;

- створення та запровадження постійно діючих програм підвищення кваліфікації для всіх категорій фахівців (міліціонерів, лікарів, учителів, соціальних педагогів/працівників, психологів, суддів, працівників прокуратури та ін.), які працюють у сфері захисту дітей та попередження насильства, а також з дітьми, які зазнали насильства, та особами, які вчиняють насильство» [13].

Груповою формою можна вважати вторинну соціальну профілактику насилля, особливості якої полягають у зміні такого виду поведінки, як ризикована мало адаптивна, на адаптивну. Результатом такого виду профілактики виступатимуть зміни відношення особистості до себе та тих, хто її оточує, формування та ознайомлення з навичками та поведінкою під час ситуацій, що можуть призвести до спричинення насилля.

Формами вторинної соціальної профілактики насилля визначають тренінги для дітей та підлітків, які здобувають освіту, присвячені проблемі насилля.

«Вторинна профілактика насилля щодо дітей – це сукупність заходів, спрямованих на раннє виявлення ситуацій підвищеного ризику виникнення насильства щодо дітей; виявлення, усунення та подолання чинників, які сприяють скоєнню насильства щодо дитини конкретними особами. Цей вид профілактики виконує такі основні завдання» [13]:

- «розробка та впровадження системи раннього виявлення ситуацій підвищеного ризику виникнення насильства щодо дитини» [13];
- «виявлення та нейтралізація чинників, які сприяють скоєнню насильства щодо дитини конкретними особами» [13];
- «підтримка сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, організування їх соціального супроводу» [13];
- «підвищення кваліфікації педагогів, вихователів, інших фахівців, які працюють в установах для дітей (інтернати, у т.ч. спеціалізовані, для дітей з вадами розвитку, будинки дитини, притулки, центри соціально-психологічної реабілітації, приймальники-розподільники для дітей,

виховні колонії тощо), щодо збагачення арсеналу методів виховання дітей, які мають девіантну поведінку, психічні відхилення тощо, що забезпечують позитивний результат та унеможливають насильство над дитиною» [13].

«Третинна соціальна профілактика спрямована на інтегрування в соціальне середовище осіб, які потерпіли від насилля. Третинна профілактика передбачає виявлення причин та особливостей поведінки молодої особи, які призвели до виникнення проблеми. Тобто, як бачимо, цей вид профілактики проводиться на особистісному рівні. Важливо, щоб цю роботу вів фахівець психологічної служби школи» [13].

«Третинна профілактика насилля щодо дітей – сукупність заходів втручання після здійснення насильства щодо дитини, спрямованих на недопущення рецидиву, реабілітацію дитини, яка зазнала насильства, та роботу з агресором. Основні завдання цієї профілактики» [22, с. 143]:

- «кризове втручання та вилучення дитини із ситуації насильства» [22, с. 143];
- «надання комплексної допомоги дитині, яка зазнала насильства, та її сім'ї» [22, с. 143];
- «розробка та забезпечення ефективного функціонування реабілітаційних програм для дітей, які зазнали насильства» [22, с. 143];
- «розробка та забезпечення ефективного функціонування реабілітаційних програм для осіб, які вчиняють насильство (насамперед – для батьків) з урахуванням їх статі, віку та інших особистісних характеристик» [22, с. 143].

Таким чином, можна сказати, що соціально-педагогічна профілактика насилля щодо дітей – вид соціально-педагогічної діяльності, що здійснюється уповноваженими структурами, спрямований на: попередження, усунення та подолання чинників ризику виникнення насильства щодо дітей; раннє виявлення насильства; організування системи заходів, спрямованих на

надання допомоги дитині, яка постраждала від насильства, а також на роботу з агресором, з метою недопущення повторних випадків насильства.

«Одним із найважливіших напрямів профілактичної діяльності, спрямованої на протидію насиллю в умовах навчального закладу, є просвітницька робота серед дітей та учнівської молоді. Просвітницьку роботу проводять, як правило, фахівці соціально-психологічної служби навчального закладу (практичні психологи, соціальні педагоги) у взаємодії з адміністрацією та класними керівниками учнівських колективів» [13].

«Фахівці визначають такі основні форми просвітницької роботи щодо попередження насилля: лекційна робота; організація конкурсів, фестивалів, акцій; організація клубів з правових знань; лекторії (кіно, відео) правових знань; організація на базі навчального закладу консультативних пунктів, де всі учасники навчально-виховного процесу можуть отримати консультації практичного психолога, соціального педагога, юриста, де можна провести зустрічі з працівниками правоохоронних органів» [13].

Увагу необхідно звертати на те, що пояснення та ознайомлення діючого законодавства, міжнародних нормативних актів повинна проводитися з обов'язковим урахуванням віку, індивідуальних особливостей неповнолітніх, які навчаються.

Навчально-виховні форми проведення ознайомлювальної та профілактичної роботи з дітьми і підлітками включають наступні: лекції, бесіди, диспути, усні журнали, кінолекторії тощо.

«Проведення профілактичних заходів щодо насильства серед дітей та учнівської молоді сприяє формуванню правосвідомості та правової поведінки учнів, відповідальності за своє життя, розвиває активність, самостійність, творчість, створює умови для самореалізації особистості учня» [13].

Окрім соціальної профілактики щодо превенції насильства в родині використовуються також й інші технології соціальної роботи, такі як реабілітація, корекція, проектування тощо.

Таким чином, соціокультурними особливостями насильства щодо неповнолітніх виступають невизнання суспільством насилля як важливої соціальної проблеми; недієва попереджуюча політика держави; суспільне неусвідомлення чіткої оцінки покарань, психічних образ; трансляція різних форм насилля засобами масової інформації; недосконале законодавство.

Бачимо, що наслідки насилля дуже негативні: розвиваються страхи, знижується рівень самооцінки та самоповаги, розвивається почуття меншовартості тощо. До того ж, третина неповнолітніх, які зазнали різних форм насилля, самі згодом виявляють його щодо ровесників або молодших за віком. Тому такими фахівцями як практичний психолог, соціальний педагог та класними керівниками в закладах середньої освіти повинна проводитися першочерговою робота з профілактики насильницької поведінки серед дітей та підлітків.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРЕВЕНЦІЇ НАСИЛЬСТВА У РОДИНІ

2.1. Дослідження рівня поінформованості школярів щодо явища насильства

Результатом практичної частини нашого дослідження можна назвати опитування щодо виявлення ступеня інформованості підлітків про права дитини. З'ясування думки стосовно означеної проблеми ми намагалися серед учнів Скадовської ЗОШ I-III ст. №1 Херсонської області. Участь в анкетуванні взяли 50 учнів у віковій категорії від 9 до 17 років. Нас, як ініціаторів опитування цікавило, що підлітки розуміють під терміном насилля за виконання єдиної умови – відсутність попередньої інформованості із даної проблематики від спеціальних служб.

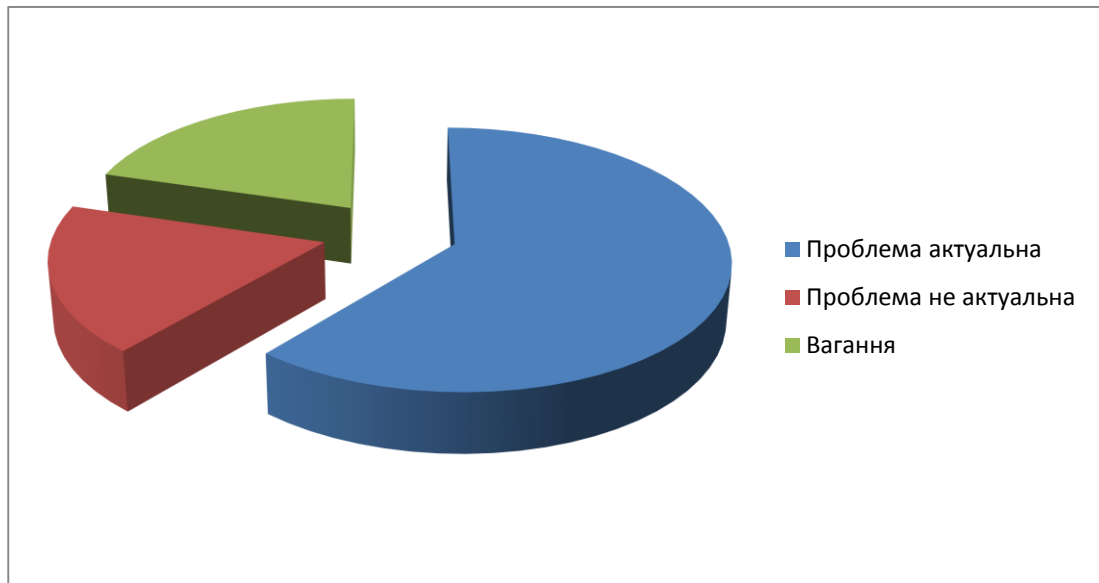
Відповіді учнів на питання анкети розподілилися наступним чином:

- про Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про права дитини знають 76,5% учнів;
- усі опитані ознайомлені зі своїми правами;
- серед джерел інформації про проблему підлітки називають ЗМІ (16%), шкільних вчителів та співробітників закладів освіти (55%), батьків (18%), друзів, знайомих (3,5%);
- під час відповіді на питання «Що таке насильство?» переважна більшість опитаних учнів визначає, що для них насилля – це «знущання» в різних формах (48,8%); биття (32,0%); сексуальні домагання (7,0%); коли «дитину заставляють робити щось проти її волі» (7,6%); психологічний тиск (5%); здирство (4,4%), вбивство (4,0%); жорстокість (2,4%); примус до занять проституцією (1,6%).

- із загальної кількості опитаних лише троє вважають насильством, якщо «батьки не люблять дитину» і лише 1 – якщо «вчителі не люблять учнів».

На запитання «Чи знаєш ти, що таке насильство?» ствердну відповідь дали 95,9% опитуваних, а вагаються 4,1%.

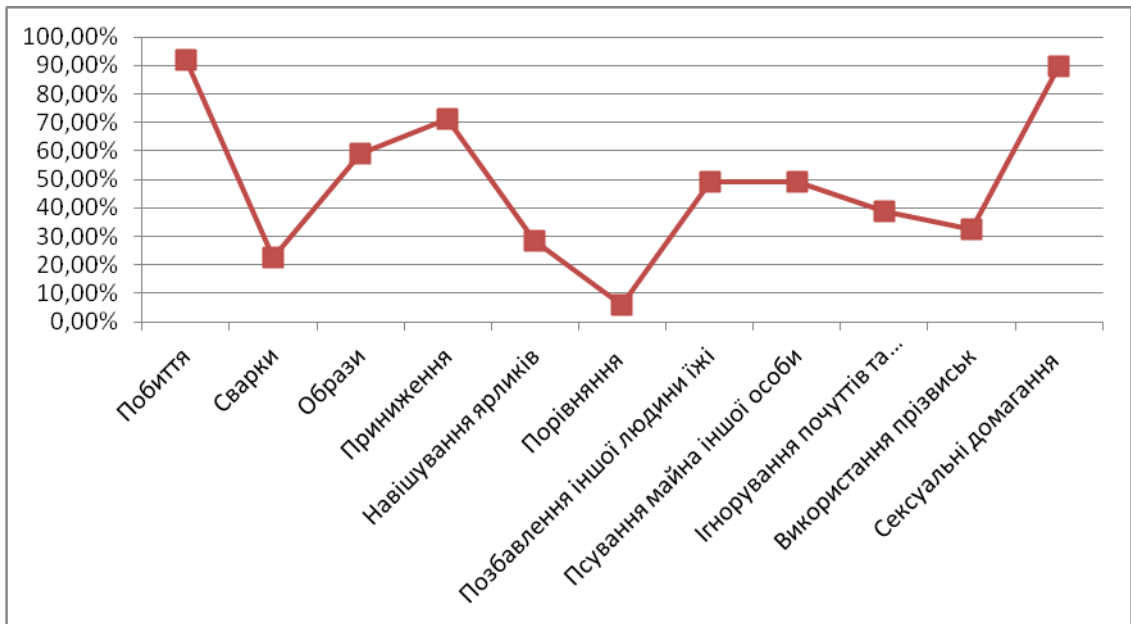
Дані про актуальність проблеми насилля відображені в діаграмі №1.

Діаграма №1 «Актуальність проблеми насильства серед дітей»

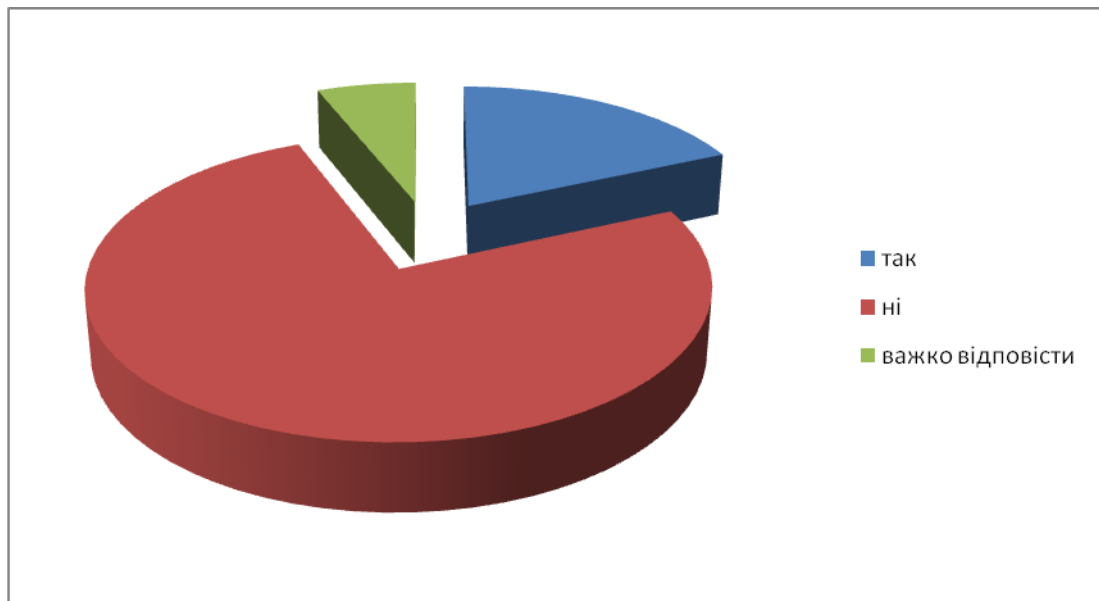
Учні виокремлюють у своїх відповідях такі види насильства, як фізичне, моральне, психологічне, сексуальне, економічне. Декілька опитаних не назвали жодного виду насилля.

Форма анкети пропонувала учням обрати із запропонованих ті варіанти відповіді, що, на їх думку, пов'язані із насиллям, відповіді опитаних відображені в графіку №1.

Графік №1 «Форми насилля»

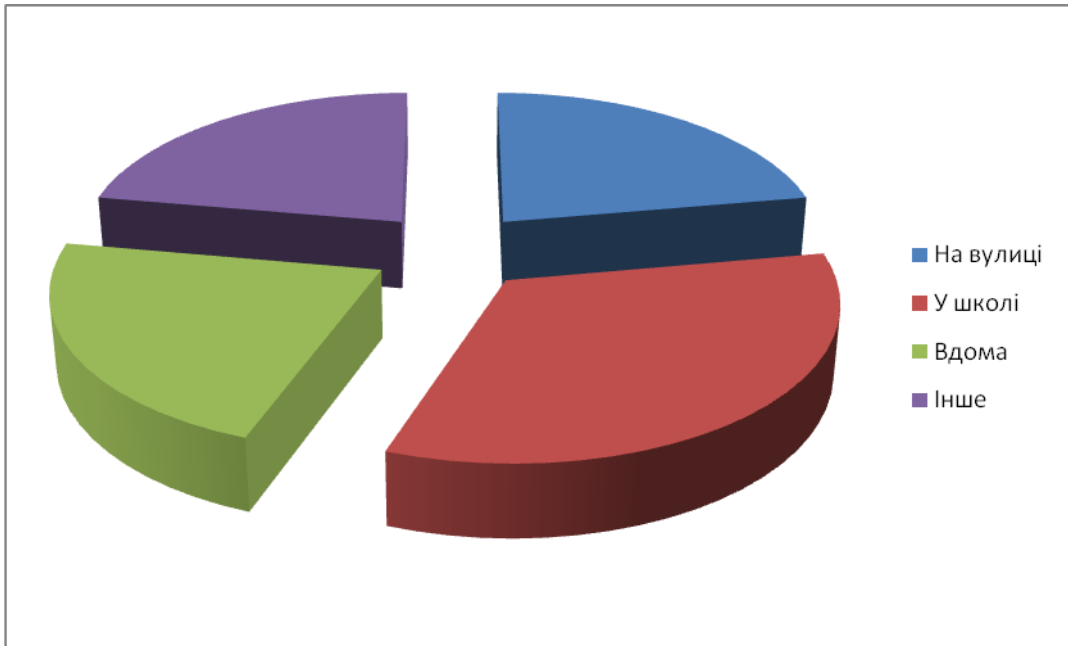
Одне із питань анкети стосувалося насильства в житті безпосередньо опитуваного і отримали ми наступні результати (діаграма №2).

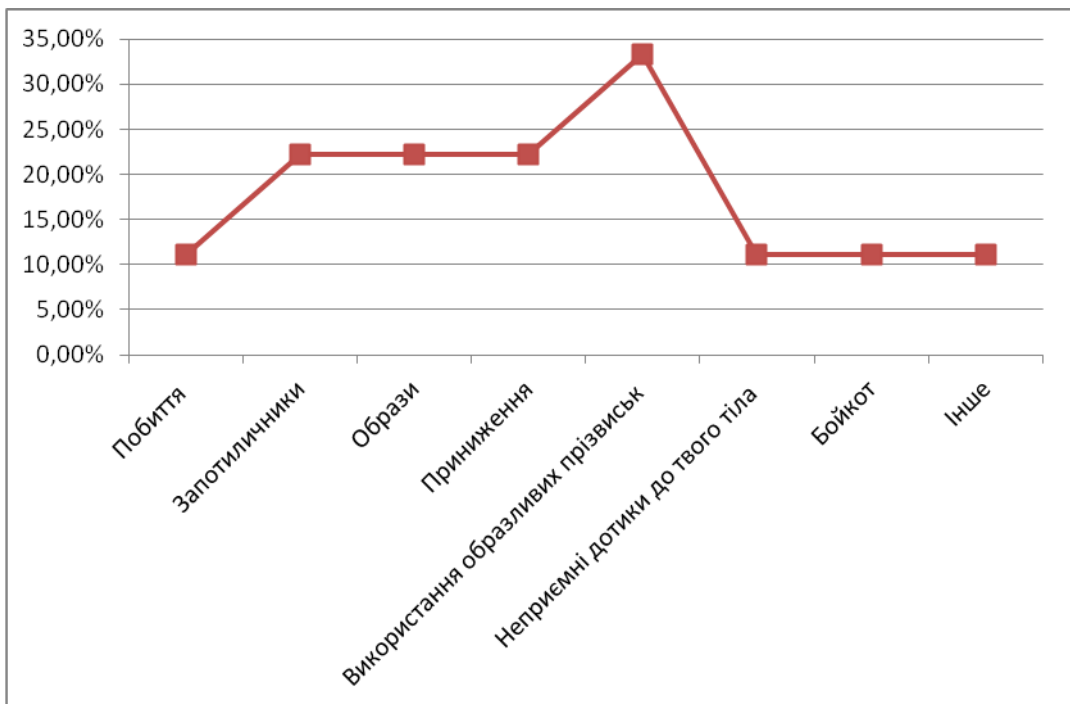
Діаграма №2 «Чи було присутнє насильство в Вашому житті?»

Тих учнів, хто дав ствердну відповідь на попереднє питання, ми попросили вказати місце, де це відбулося, та його форму. Їх відповіді відображені в наступних діаграмах та графіках.

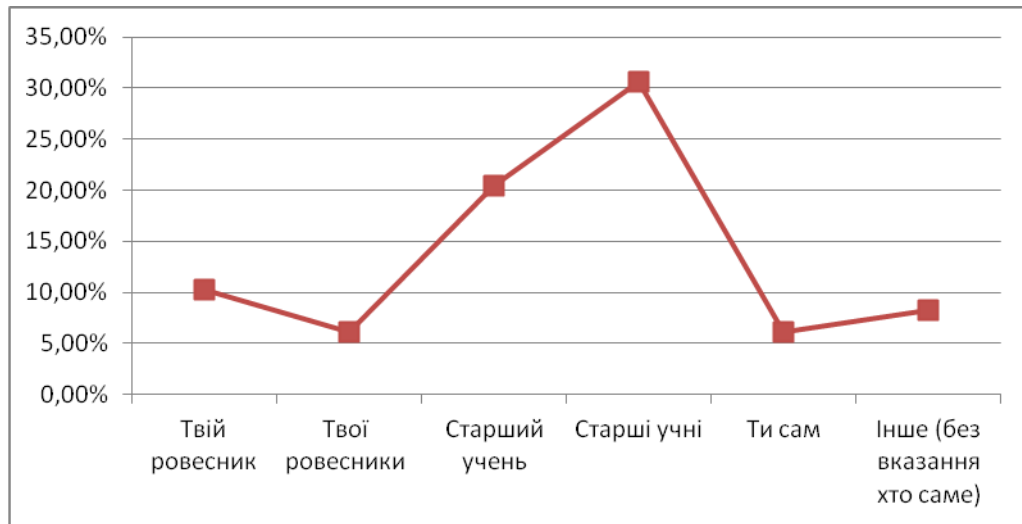

Діаграма №3 «Середовище, де відбулося насилля»

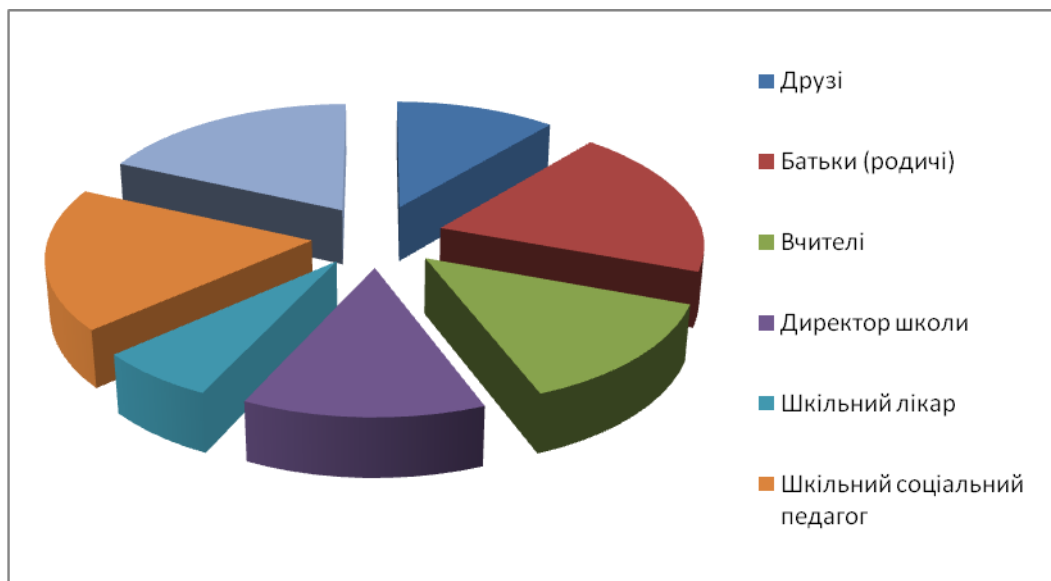
Графік №2 «Форми насилля, яких зазнали учні»

Цікавило ініціаторів опитування, чи існують випадки насильства в закладі освіти та з боку кого вони виявляються, відповіді опитаних виявились передбачуваними з досвіду. Результати представлені в графіку №3.

Графік №3 «З чийого боку Ви стикалися з проявами насилля в закладі освіти?»

Ті, хто брав участь в анкетуванні, ознайомлені щодо осіб, хто може допомогти у випадках вияву стосовно них насилля (діаграма № 4).

Діаграма № 4 «Особи, хто може допомогти під час вияву насилля»

Школярі відповідають, що їх у закладі освіти інформують про способи запобігання насиллю та осіб, хто надасть допомогу. Формами такої роботи визначено спеціальні уроки 32,7%; класні години 42,9%; виховні заходи 55,1%; консультації шкільних психолога та соціального педагога 57,1%.

За результатами опитування, доходимо висновку, що школярі (89,8%) знають про державні закони, спрямовані на захист дітей від насильства.

Ствердні відповіді на запитання анкети про жорстоке ставлення з боку друзів, однолітків, однокласників, дорослих та про спроби власного захисту свідчать про те, що підлітки не повністю відверто відповідали, бо насилля в середовищі однолітків вони, як правило, сприймають як нормальне і звичне.

При відповіді на питання анкети чи «Спостерігав ти насильство в родині?» позитивно відповіли 4 чоловік, що, як нам здається, не може бути достовірним. Часто діти не хочуть говорити про те, що відбувається в сім'ї або не вважають те, що відбувається насильством.

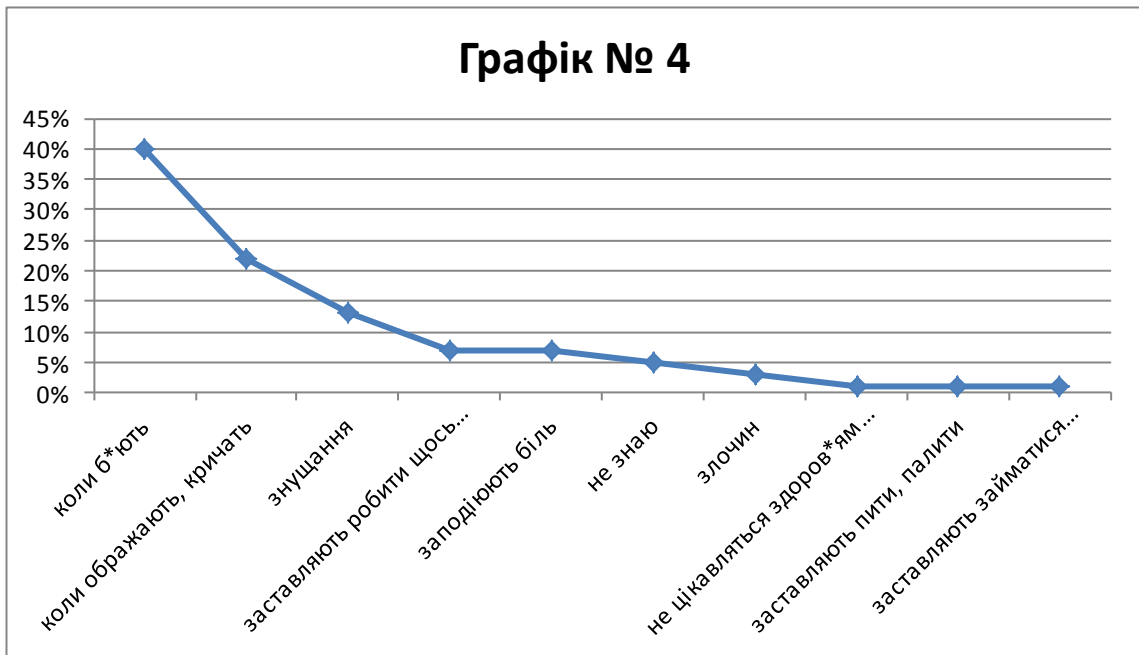
Під час відповіді на запитання щодо відчуттів, що виникають у кожного, побачивши насильство, і про відношення до цієї проблеми, ми отримали наступні результати. 24 особи відповіли, що вони відносяться «з обуренням» до різних форм насильства, «байдуже» до цієї проблеми відносяться 9 учнів. При цьому опитувані переживають наступні почуття спостерігаючи жорстоке звернення: страх 36 осіб, жах 48 осіб, ненависть 33 особи, провину 8 осіб, злість 33 особи, сором 15 осіб, незахищеність 5 осіб, пригніченість 19 осіб, байдужість 4 особи. Деякі учні переживали одночасно декілька почуттів.

Аналізуючи отримані результати можна зробити висновок, що підліткам досить часто доводиться стикатися з насильством як по відношенню до себе, так і по відношенню до інших людей. При цьому практично всі вони розуміють, що вживання насильства є недопустимим і викликає у них негативну реакцію.

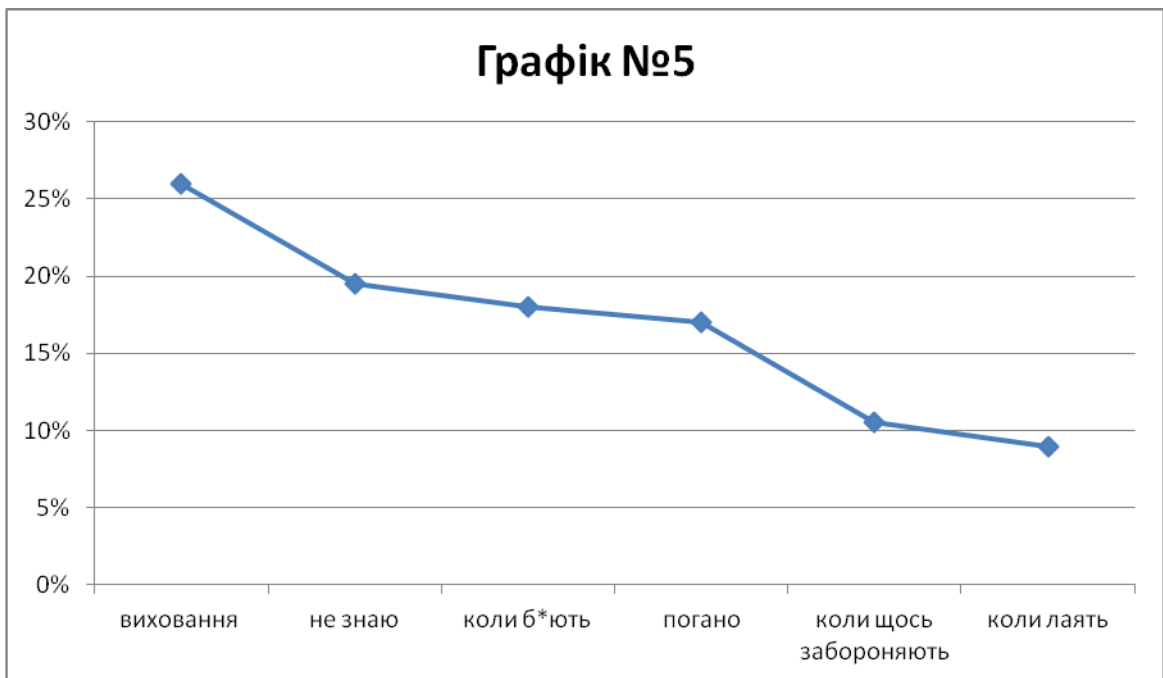
Отже, можна зробити висновки, що учні що наші діти недостатньо обізнані про проблему насильства і сприймають деякі види його, як щось звичайне, само собою зрозуміле. В той же час, якщо більшість підлітків знайома з проблемою чисто теоретично, то за відповідями деяких з них можна передбачити, що частенько вони самі стикаються з жорстоким зверненням.

Використовуючи психолого-педагогічну літературу, до анкети увійшли декілька незавершених речень, що стосуються проблеми насильства.

Школярам пропонувалося завершити речення так, як вони це розуміють. Результати, отримані з відповідей на перше речення «Насильство – це...», ми відобразили у графіку №4.

Результати відповідей на друге запитання анкети «Покарання – це...», продемонстровані в графіку № 5.

Аналізуючи отримані результати, доходимо висновку, що учні все ж досить часто стикаються з фактами вияву насилля та багато знають про нього. Переважна більшість розуміє, що вчинення насилля по відношенню до

іншої особи недопустиме. Провідним спеціалістам (соціальним педагогам, психологам), рекомендуємо удосконалювати власні професійні знання та вміння щодо роботи з потенційними жертвами жорстокого поводження і надання їм швидкої професійної допомоги.

2.2. Характеристика соціальних проектів, спрямованих на профілактику насилля в родині

Профілактикою насильства в Україні займаються державні й недержавні організації, установи, фонди. Так, багато в цьому напрямі робить український фонд «Благополуччя дітей» (нова назва «Християнського дитячого фонду»), який працює в Україні з 1997 року і є однією із професійних громадських організацій, що діє у сфері громадського здоров'я. Організація широко відома на теренах України досвідом ефективного управління комплексними проектами по сприянню покращення громадського здоров'я. Коротко охарактеризуємо основні проекти й кампанії фонду, спрямовані на профілактику насильства серед підлітків.

4 грудня 2008 року Український Фонд «Благополуччя дітей» спільно з Міністерством України у справах сім'ї, дітей та молоді провів прес-конференцію з нагоди старту соціально-інформаційної кампанії «Побач. Почуй. Скажи». Ця кампанія впроваджується Фондом «Благополуччя дітей» у 14 регіонах України в рамках проекту «Дитинство без насильства – покращення системи захисту дітей у Східній Європі».

Мета кампанії – залучення громадськості у діяльність, спрямовану на подолання проблеми насильства над дітьми. Адже батьки, які жорстоко поводяться зі своєю дитиною, зазвичай це приховують. Тому рекламний плакат кампанії закликає усіх нас:

- «Побач. Ніхто не бачить моїх ран, синців і шрамів. Мої батьки не дозволяють мені їх показувати. Я знаю, що я сам у всьому винен, і мене за це покарано».

- «Почуй. Ніхто не чує, як я плачу. Мені заборонено говорити про те, як мені боляче, страшно та самотньо».
- «Скажи. Мені потрібна ваша допомога. Тільки ви зможете мене захистити».

В рамках кампанії здійснюється розповсюдження плакатів, буклетів, розміщення інформації на сітілайтах, проведення заходів та зустрічей між представниками місцевих громад, організацій, які допомагають дітям, які постраждали від насильства.

Мета проекту «Дитинство без насильства»: покращення системи захисту дітей у Східній Європі: привернути увагу спеціалістів до зміни процедур свідчення в судах та органах внутрішніх справ дитини, яка стала свідком або жертвою злочину.

Види діяльності: аналіз нормативно-правової бази щодо дотримання прав неповнолітніх при здійсненні допиту органами внутрішніх справ та судьями в Україні; проведення тренінгів для суддів місцевих загальних судів, призначених на посаду безстроково на тему «Роль судової системи у попередженні насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми»; проведення тренінгів для представників державних та неурядових організацій громади, які працюють із випадками насильства та жорстокого поводження з дітьми в сім'ї на тему «Попередження насильства у сім'ї та жорстокого поводження з дітьми: можливості мультидисциплінарної команди»; проведення локальних супервізій з метою аналізу та оцінки проведення допиту неповнолітніх свідків та роботи з випадками насильства над дітьми в сім'ї в Україні; видання та розповсюдження книги для дітей «Я йду до суду», яка допомагає спеціалісту або батькам підготувати дитину до ситуації свідчення в суді; видання та розповсюдження плакату «Дитина – свідок потребує особливої підтримки» адресований спеціалістам органів внутрішніх справ, судьям, адвокатам, працівникам прокуратури та інші фахівцям, які пов'язані із проведенням допиту дітей, з метою привернути увагу цієї групи фахівців до необхідності змінити існуючі процедури допиту

неповнолітніх та зробити їх більш дружніми та менш травмуючими для дитини.

Широковідомою є діяльність суспільного об'єднання по попередженню жорстокого поводження з дітьми «Діти – не для насильства» – незалежне, неурядове об'єднання, створене на основі вільного об'єднання громадян для здійснення спільної діяльності по попередженню жорстокого поводження з дітьми. Основна мета: сприяння реалізації права дітей на захист від всіх видів експлуатації, фізичного і психічного насильства, жорстокого, грубого або образливого звернення, сексуальної експлуатації і сексуальних збочень, у тому числі з боку батьків, осіб, що їх заміняють, і родичів.

Міжнародна програма «Захищений, сильний, вільний» - програма по запобіганню жорстокому поводженню з дітьми. Мета програми: переконати дітей в тому, що насильство є поганим способом вирішення проблем. Мета програма «Я маю право на безпеку»: мінімізація випадків насильства над дітьми з боку незнайомців.

Мета програми «Право на щасливе дитинство і гідне життя»: освіта дітей, батьків і фахівців з прав дитяти. У програму входять: бесіди з прав дитяти з дітьми і підлітками; інтерактивні заняття з підлітками; творчі майстерні для дітей і підлітків «Права дитяти очима дітей»; інтерактивні заняття для фахівців з прав дитини; випуск інформаційних матеріалів з прав дитини.

2.3 Рекомендації щодо організації роботи з превенції насильства

«Протягом різних вікових періодів дитина по-різному переживає насильство, яке вчиняється по відношенню до неї. Умовно всі прояви можна розділити на три групи: діти дошкільного віку, тобто від немовлят до шести років; молодші школярі та підлітки (в цьому віці починається формування моделі сімейних стосунків, яка, як правило, формується в родині)» [13].

Явище насильства потребує ретельного розгляду, важливо вчасно виявити випадок жорстокого ставлення до дитини.

Для всіх вікових категорій властиві такі характерні прояви, які свідчать про насильство, яке над ними чинять: затримка фізичного чи психічного розвитку, затримка мовного моторного розвитку, низька успішність, нервовий тік, енурез, порушення сну, тривожність, тривалі пригнічені стани, сумний чи стомлений вигляд, порушення апетиту, постійний голод чи спрага, санітарно-гігієнічна занедбаність, педикульоз, аутоагресія тощо.

У маленької дитини, яка стала жертвою насильства, спостерігаються специфічні поведінкові реакції, вона може здригатись від звуків, неадекватно реагувати на питання, вона стає знервованою.

Для дітей від трьох до шести років доречно провести методичку виявлення страхів у дітей за допомогою малюнків з метою зрозуміти інтереси, захоплення дітей, особливості їх темпераменту, переживань і внутрішнього світу дитини. Загальновідомо, що з допомогою проєктивних методик більш імовірно отримати правдиві відповіді про переживання дитини, оскільки дитина-жертва насильства може бути заляканою кривдником, або ж, не знаючи іншого до себе ставлення, вважати насильство нормою.

Перехід від дошкільного дитинства до шкільного життя – один з переломних моментів в психічному розвитку людини. Провідна діяльність дошкільника – гра. Вона є добровільним заняттям дитини: хоче – грає, не хоче – не грає. Переступивши поріг школи, дитина повинна перейти до діяльності учіння. Саме ця діяльність повинна бути тепер ведучою для дитини. Але ця діяльність пред'являє принципово нові вимоги до нього в порівнянні з ігровою.

Включення в освітню діяльність пов'язане з новим типом відносин дитини як в сім'ї, так і в школі. Удома, з одного боку, до його життя, його заняття шанобливіше відношення, ніж до дошкільних ігор. Одночасно до нього пред'являються суворіші вимоги. У школі головна особа – це вчитель.

Від нього виходять всі основні вимоги. Не всі діти легко проходять період адаптації до шкільного життя. Деякі першокласники відчують себе скуто; інші – навпаки, бувають занадто збуджені, важко керовані.

Помітивши тривожні ознаки у поведінці старшокласників, доречно провести опитування за спеціально розробленою анкетою виявлення випадків жорстокого поводження з дітьми. Ця методика дає змогу зрозуміти ставлення дитини до батьків, до покарань, якщо такі були в їх житті. Важливою ознакою опитувальника, на нашу думку, є те, що питання не звужуються до виявлення випадків фізичного насильства, а й акцентують увагу на психологічному та економічному видах жорстокого поводження з дітьми.

Для складення цілісної картини дослідження потрібно також ознайомитись зі шкільною документацією стосовно даної дитини, вивчити ситуацію в родині, при необхідності провести опитування серед референтного кола спілкування.

На цьому етапі рекомендуємо такі дії: опитування за анкетою з проблем моралі та сімейних стосунків, що буде ширше розкривати взаємовідносини в родині, соціальним паспортом сім'ї, який конкретизує ці дані, використати карту особистості дитини, що дозволить розширити та узагальнити інформацію про досліджуваного.

Отже, у психолого-педагогічній літературі перелічені загальні індикатори, які проявляються в переживаннях і поведінці дитини з сім'ї, де практикується насильство. При їх виявленні ми можемо діагностувати наявність неадекватних взаємостосунків в родині, створення сприятливих умов для повноцінного розвитку дитини.

ВИСНОВКИ

Насилля – це форма деструктивної соціальної взаємодії індивідів у суспільстві. Насильство – чинник соціального ризику, що призводить до поширення соціально-психологічної та моральної роз'єднаності, породження взаємної недовіри й навіть відчуття ворожості щодо інших членів сім'ї, а також жорстокості в спілкуванні з оточуючими.

Насильство відносно дітей об'єднує в собі багато різних чинників: психологічні особливості окремих осіб, соціальні умови, що впливають на благополучний стан родини, діяльність соціальних інституцій, до функцій яких належать турбота про дітей. Наукова література характеризує наступні форми жорстокої поведінки щодо дітей та підлітків: фізичне насилля; сексуальне насильство або розбещення; психологічне (емоційне насилля) тощо. Необхідним видається наголошення уваги на психологічному виді насилля, що виступає найменш дослідженим, – примушенні до дій, що суперечать моральним принципам, висміювання, приниження гідності, дратування, кривдження, залякування. Зазначаємо, що жорстоке поведінка щодо неповнолітніх, насилля над ними опосередковане, має вербальний характер: постійні лайки, крики, застосування нецензурних виразів тощо.

Результати проведеного анкетування дають змогу зазначати, що неповнолітні недостатньо обізнані про проблему насилля та сприймають деякі його види, як щось звичне, тобто таке, що нормально. Більшість учнів віком від 9 до 17 років знайома з проблемою більше теоретично, але в той же час вони самі стикаються з фактами насильницьких дій щодо них самих.

Підсумовуючи одержані результати, школярі все ж розуміють, що вчинення актів насильства є недопустимим і викликають у них самих негативну реакцію. Спеціалістам, що працюють з підлітками (соціальні педагоги, психологи), необхідно постійно вдосконалювати професійні знання та навички у зв'язку зі змінами у законодавстві стосовно насилля над дітьми та підлітками. Апробована в процесі практичної роботи анкета може бути

використана вчителями, класними керівниками, шкільними соціальними працівниками та психологами у навчальній та позаосвітній діяльності.

Отже, насильство над дітьми і нехтування їх інтересами можуть мати різні види і форми, але їх наслідками завжди є: серйозний вплив на здоров'я, розвиток і соціалізацію дитини, нерідко – загроза її життю або навіть смерть. Проаналізувавши дані з цієї проблеми, ми дійшли висновків, що насильство над дітьми є великою проблемою й потребує подальшого вивчення й розробки профілактичних заходів щодо. Зараз проблема жорстокого поводження з дітьми в сім'ї винесена з розряду приватної проблеми родини на державний рівень. Прийнято ряд законів, які є важливим кроком в боротьбі проти жорстокого поводження з дітьми. Проте, незважаючи на певні позитивні зрушення в проблемі жорстокого поводження з дітьми, механізм правового та соціального захисту дітей залишається недосконалим. Велике значення в боротьбі з насильством має профілактична діяльність. Ми розглянули лише основні форми насильства над дітьми, проаналізували стан правової бази, щодо захисту дитини від жорстокого ставлення. Проте необхідно вивчити й проаналізувати причини жорстокого ставлення дорослих до дітей та розглянути можливі шляхи запобігання цієї проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абдель-Хаді Н. Дитина та її права: система дотримання прав людини в сім'ї та стратегії запобігання дитячим психологічним травмам // Психолог. – 2004. – № 3-4.
2. Алексеева Л.С. О насилии над детьми в семье // Социологические исследования. – 2003. – №4.
3. Антонян Ю. М., Самичев Е. Г. Неблагоприятные условия формирования личности в детстве и вопросы предупреждения преступности. -- М.: Педагогика, 1983.
4. Асанова Н.К. Жестокое обращение с детьми: основные методологические вопросы, практические и правовые аспекты // Руководство по предупреждению насилия над детьми / Под ред. Н.К. Асановой. – М.: ВЛАДОС, 1997.
5. Бабенко К. Насильство в сім'ї. Бесіди з батьками // Завуч. – 2004. – №22. Балакірева О., Бабак О. Права дітей в Україні // Соціальна політика і соціальна робота. – 2001. – №1.
6. Бастун Н. Індивідуальний підхід до учнів з високою тривожністю. Шестирічки в школі / Упоряд. Т. Бишова, О. Кондратюк,. - К.: Ред. загальнопед. газ., 2004.
7. Буянов М. И. Ребенок из неблагополучной семьи: Записки детского психиатра. - М.: Просвещение, 1988.
8. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. - К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007.
9. Вроно Е.М. Внутрішньо сімейне насилля і дитячі суїциди / Вроно Е.М // Сімейна психологія і сімейна терапія. - 1998. - № 4.
10. Волавка Я. Біля витоків насильства: агресивність батьків – причина агресивності їхніх нащадків? // Безпека життєдіяльності. – 2003. – №10.
11. Василькова Т.А., Василькова Ю.В. Соціальна педагогіка / Т.А. Василькова, Ю.В. Василькова - М.; 1999.

12. Гайдаренко Н.В. Психологические последствия жестокого обращения с детьми / Н.В. Гайдаренко, Н.Д. Ярославцева. - М.: Психология и Педагогика, 2004.
13. Гриджук Н.О. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства в дитячому середовищі / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://files.nadiya-gridzhuk.webnode.com.ua/200000064-50b6b51b26/%D0%BC%D0%BE%D1%8F%20%D0%B4%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0%20%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB.docx>
14. Громова О.Н. Конфліктологія. - М.: Юніті, 2000.
15. Даль В.И. Толковый словарь живого великоруського языка, Т. 2. / В.И. Даль - М.; 2000.
16. Дети без насилия. Информационно-методические материалы. Особенности работы с детьми, пострадавшими от насилия и жестокого обращения. - Тула: „Гриф и К^о”, 2002.
17. Дмитренко М.І. Попередження насильства у сім'ї: методичні рекомендації / Дмитренко М.І., Тропін М.В., Власов П.О. - Дніпропетровськ : Дніпропетр. юрид. ін-т МВС України, 2001.
18. Допира А.И. воздействие экранного насилия на подростокое поколение / А.И. Допира // Практическая психология и социальная работа. - 2000, № 8, 2001. - № 1.
19. Забадыкина Е.В. Памятка социальному работнику. Основные сведения о насилии в семье // Социальные работники за безопасность в семье / Под ред. М.И. Либоракиной. – М.: РИК Русанова, 1999.
20. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року №2789-III
21. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» від 21 серпня 2001 року №2558-III

22. Запобігання і протидія насильству в сім'ї: Методичні рекомендації для соціальних працівників. – К.: ДЦССМ, 2004.
23. Інформаційна довідка щодо реалізації ЗУ «Про попередження насильства в сім'ї» // Безпека життєдіяльності. - 2006. - № 12.
24. Інформаційний збірник з питань попередження насильства в сім'ї. Державний комітет укр. у справах сім'ї та молоді. - К.; 2003.
25. Когаловская А.С. Вопросы профилактики семейного насилия и жестокого обращения с детьми // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. – М.: Консорциум "Социальное здоровье России", 2002. – №3.
26. Кулагина И.Ю. Возрастная психология: Развитие ребенка от рождения до 17 лет: Учеб. пособие. – 2-е изд. – М. Изд-во УРАО, 1997. – 176 с.
27. Левченко К.Б. та ін. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей: Навч.-метод. посібн. / К.Б. Левченко, О.А. Удалова. – К.: Міленіум, 2005.
28. Левченко К.Б. Чи може Україна стати вільною від тілесних покарань дітей // Безпека життєдіяльності. - 2007. - №9.
29. Максимова Н.Ю. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства / Н.Ю. Максимова, К.Л. Мілютіна. – К.: Комітет сприяння захисту прав дітей, 2003.
30. Мансудов Р.П. Защита от насилия в семье: проблема, разработчики и запуск комплексной социальной технологии // Социальные работники за безопасность в семье / Р.П. Мансудов, М.Т. Кимер. – М., 1999.
31. Методи та технології роботи соціального педагога / Автори укладачі: С.П. Архипова, Г.Я. Майборода, О.В. Тютюнник. Навчальний посібник. - К.: Видавничий дім «Слово», 2011. - 496 с.
32. Міщик Л.І., Голованова Т.П., Білоусова З.Г. Сучасні технології в роботі з сім'єю з проблемою насильства / Л. І. Міщик - Запоріжжя; 2003.
33. Москаленко В.Д. Программа социальной работы с семьями в которых есть насилие / В.Д. Москаленко - М.; 1997.

- 34.Насилие и социальные изменения / Под редакцией Пиксановой Т, Синильникова М.М. - М.; 2000.
- 35.Нечерда О. Коли в сім'ї насильство // Науковий світ. – 2000. – №8.
- 36.Онищенко Ю.В. Насильство в сім'ї: стан та проблеми // Педагогіка толерантності. – 2001. – №3-4.
- 37.Предупреждение насилия в школе / Касаткин В.Н., Симонятова Т.П., Манегис Н.Г и др.// Воспитание школьников. - 2005. - № 7.
- 38.Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001 р., № 2789-III // Голос України. - 2001. - № 242-243.
- 39.Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7.02.2003 р., № 2 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: 1973-2006 рр. - Вид. 3-тє, зі змінами та доповненнями. - Х.: Одісей, 2007.
- 40.Руководство по предупреждению насилия над детьми: учебное издание / под ред. Н.К. Асановой. - М.: Издательский гуманитарный центр ВЛАДОС, 1997.
- 41.Сафонова Т.Я. Жестокое обращение с детьми: обучение навыкам с детьми, пострадавшим от жестокого обращения / Т.Я. Сафонова // Практическая психология и социальная абота. - 2007. - № 2.
- 42.Сафонова Т.Я., Цымбал Е.И. Жестокое обращение с детьми и его последствия // Жестокое обращение с детьми: сущность, причины, социально-правовая защита. – М., 1993.
- 43.Система захисту дітей від жорстокого поводження: Навчально-методичний посібник / За ред.: К.Б. Левченко, І.М. Трубавіної. – К.: Держсоцслужба, 2005.
- 44.Словарь-справочник по социальной работе / Под ред. Е.И. Холостовой. – М.: Юрист, 2000.
- 45.Соціальна педагогіка: теорія та технології: Підручник / За ред. І.Д. Звереві – К.: Центр навчальної літератури, 2006.

46. Соціальна педагогіка / Автори укладачі: О.В. Безпалько, І.Д. Зверева, Т.Г. Веретенко, О. Денисбюк, Т.Є. Ежова, Т.В. Журавель, Н.В. Зимивець, Н.А. Клішевич, Т.Л. Лях, Г.О. Першко, Ж.В. Петрочко, Т.П. Спіріна, Т.П. Цюман. Навчальний посібник. - К.: «Академвидав», 2013.
47. Технологии социальной работы: Учеб. / под общ. Ред. Холостовой Е. И. - М.; 2001.
48. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика: Монографія / І.М. Трубавіна. - Х.:Нове слово, 2007.
49. Трубавіна І.М. Поняття кризового втручання в соціальній роботі / І.М. Трубавіна // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. - 2003. - №4.
50. Хоментausкас Г.Т. Семья глазами ребенка. – М., 1989.
51. Черепанова О. Насильство? В сім'ї? / О. Черепанова // Сім'я і школа. - 1993. - № 3.
52. Черепанова О. Насильство породжує монстрів / О. Черепанова // Сім'я і школа. - 1995. - № 5.
53. Шендеровський К.С. Попередження насильства в сім'ї: Технологія тренінгу // Психологічна газета. – 2004. – №12.
54. Щербак Н. Соціально-педагогічна профілактика жорстокого ставлення до дітей в сім'ї // Рідна школа. – 2002. – №10.

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, _____, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ:

– дотримуватися:

• вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;

- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

• безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;

• оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;

• використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

_____ (дата)

_____ (підпис)

_____ (ім'я, прізвище)